

**VAN KÜRESİNLİ AĞZINDAN DERLEME
SÖZLÜĞÜ'NE KATKILAR**

CONTRIBUTIONS FROM THE VAN KÜRESİNLİ
DIALECT TO THE COMPILATION DICTIONARY

Hami AKMAN

51

VAN KÜRESİNLİ AĞZINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜ'NE KATKILAR

CONTRIBUTIONS FROM THE VAN KÜRESİNLİ DIALECT TO THE COMPILATION DICTIONARY

Hami AKMAN¹

Anahtar Kelimeler:

Derleme Sözlüğü
Van Küresinli ağızı,
Farsça,
Kürtçe.

Keywords:

Compilation Dictionary
Van Küresinli dialect,
Persian,
Kurdish

ÖZ

Anadolu ağızlarındaki Türkçe ya da Türkçeleşmiş kelimeleri içeren Derleme Sözlüğü 1932 yılında başlayıp belli aralıklarla 1959 yılına kadar süren derlemelere dayanır. Bu sözlüğe günümüzde bölge ağızları üzerinde çalışan araştırmacılar tarafından katkılar devam etmektedir. Ağızlar bir dil için kelime hazinesi konumundadır. Bugün hâlâ keşfedilmeyi bekleyen çok fazla kelime ya da kelime grubu ağızlarda yaşamaktadır. Bu çalışmada Van Küresinli ağızında yer alan ve Derleme Sözlüğü'ne katkı sağlayacak bazı kelime ve kelime grupları tespit edilmiştir. Bu ağızda özellikle Kürtçeden alınan kelimeler öne çıkmaktadır. Van Küresinli ağızı hem Kürtçe kanalıyla hem de yöre halkının uzun süre İran'da bir arada yaşaması nedeniyle Farsçadan birçok kelime almıştır (cüvve, şille vs.). Çalışmada Farsça olan kelimeler yer yer açıklanmıştır. Sadece Farsça ve Kürtçeden değil Arapçadan da (mecmeyi, kıyresız) bazı kelimelere rastlanmaktadır. Van Küresinli ağızında özellikle hayvan, bitki ve eşya isimlerindeki çeşitlilik dikkat çekicidir. Bu bağlamda hayvan isimlerinden martı için güleğen, uğur böceği için osmanbalası tabirleri oldukça dikkat çekicidir. Çalışmada tespit edilen kelimeler ve kelime grupları, Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayanlar, Derleme Sözlüğü'nde Van Kaydıyla Yer Almayanlar, Derleme Sözlüğü'nde Farklı Anlam ya da Şekillerle Yer Alanlar üst başlıklarıyla ele alınmıştır. Bu başlıklar daha sonra alt başlıklarla detaylandırılmıştır.

ABSTRACT

The Compilation Dictionary, which includes Turkish or Turkified words from Anatolian dialects, is based on compilations that started in 1932 and continued at certain intervals until 1959. Researchers working on regional dialects still contribute to this dictionary today. Dialects are a vocabulary treasure for a language. Today, there are still many words or word groups waiting to be discovered in dialects. In this study, some words and expressions from Van Küresinli dialect that can contribute to the Compilation Dictionary have been identified. In this dialect, words borrowed especially from Kurdish come to the fore. Due to both the influence of Kurdish and the long-term residence of the local people in Iran, the Van Küresinli dialect has also incorporated many Persian words (such as cüvve, şille, etc.). In the study, Persian words are explained from briefly. There are some words not only from Persian and Kurdish but also from Arabic (mecmeyi, kıyresız). The diversity of animal, plants and object names in the Van Küresinli dialect is particularly striking. In this context, the terms güleğen for seagull and osmanbalası for ladybug are quite remarkable. The words and expressions identified in the study are categorized under the headings of "Not Found in the Compilation Dictionary", "Not Included with the Van Entry in the Compilation Dictionary", and "Present with Different Meanings or Forms in the Compilation Dictionary. These categories are then detailed under subheadings.

¹ Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, hamiaakman@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8787-2319.

Alıntılanmak için/Cite as:
Akman H. (2026) Van Küresinli Ağızından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s.1-20

GİRİŞ

Derleme Sözlüğü, 1932-1960 yılları arasında, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde halk ağzından derlenmiş Türkçe ya da Türkçeleşmiş kelimeleri ihtiva eden eserin adıdır. *Derleme Sözlüğü* iki büyük aşamadan oluşan derleme sonucu meydana gelmiştir. Bunlardan ilki 1932 ile 1934, ikincisi ise 1952-1959 yılları arasında yapılmıştır.

Ağızlarda yer alan ancak Türkiye Türkçesi yazı dilinde yer almayan çok sayıda kelime, yapılan araştırmalarla her geçen gün ortaya çıkmaktadır. *Derleme Sözlüğü* oldukça zengin bir ağız sözlüğüdür. Ancak geçmişte ve hâlihazırda bölge ağızlarında kullanılan ve bu sözlüğe katkı mahiyetinde kelimeleri tespit eden çalışmalar yapılmaktadır.²

İran'dan Van'a göçle gelen Küresinliler, İran'da buldukları dönemde siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan birçok sıkıntı yaşamışlardır. Gün geçtikçe artan bu sorunlardan göç ederek kurtulma seçeneğine başvuran Küresinliler bu karmaşık atmosferi *kaçakuşluk* şeklinde tanımlamaktadır (Özmeral, 2023, s. 88). Küresinliler bugün Van'da nüfusun çoğunluğu oluşturan Kürtler başta olmak üzere Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Siirt'ten göçen Araplar, Çingeneler ya da Mıtırıplar, Afgan-Rus savaşı sırasında Afganistan'dan mülteci olarak Türkiye'ye göç edip, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçen Kırgızlar ve Doğu Karadeniz'den göçüp bölgeye gelen Karadenizlilerle beraber Van'ın nüfusunu oluşturmaktadır (Levendoğlu, 2006, s. 75). Özellikle Kürtlerle gerek kültürel gerek ekonomik, ticari vasıtalar ve evlilik yoluyla kurulan ilişkiler sayesinde Küresinlilerin diline Kürtçeden birçok kelime geçmiştir. Bu kelimelerden bazıları da bu

çalışmaya alınmıştır (perperok, gezgezok, şeytanok vs.).

Küresinli kelimesinin anlamına ve kökenine dair farklı bilgilerin mevcut olduğu bilinmektedir. Küresinlilerin, kendilerini; Sünnî bir topluluk, İran'dan göç eden muhacirler, Giresunlular, *gure-Sünnî* (Sünnioğlu), Sünnî Azeriler, Sünnioğulları/Sünnioğlu, Kürt Hasanlar, Kür nehri etrafında yaşayan Azeriler, Kör Hasan'ın soyundan gelenler şekillerinde farklı şekillerde tanımladığı görülmektedir (Levendoğlu, 2006, s. 90). Bunun yanı sıra onlar, *Küresinli* kelimesinin Sünnîlerin İran'da yaşadıkları bölgenin adı olduğunu da ifade etmektedirler (Levendoğlu, 2006, s. 90). Küresinli kelimesinin *Horasanlıdan* dönüştüğüne dair görüşe de rastlanmaktadır (Eratalay, 2021, s. 625).

Van Küresinli ağzı, Van ağzı (Özok, 2024, s. 580; Sarıca, 2014, s. 25; Akman, 2024, s. 482) ya da Van Küresin ağzı (Bulak, 2017, s. 55; Akman, 2023a, s. 152) gibi tabirlerle de ifade edilmiştir. Bu çalışmada Van Küresinli ağzı tabiri kullanımı tercih edilmiştir. Zira halk genel olarak kendisini Küresinli olarak tanımlamaktadır.

Van Küresinli ağzında birçok deyim, atasözü, kalıp ifade, alkış ve kargışla karşılaşmaktadır (Akman, 2023a, s. 152; Akman, 2023b, s. 263). Bunlar arasında deyimlerin Azerbaycan Türkçesi (Akman, 2023c, s. 187-206) ve Türkmen Türkçesi deyimleriyle ortak olarak kullanılanlara da rastlanmaktadır (Akman, 2024a, s. 391-406).

Van ağzı; Ağrı, Muş, Bitlis, Bingöl, Siirt, Diyarbakır, Mardin, Hakkâri, Urfa (Birecik, Halfeti dışında), Elazığ (Palu, Karakoçan) ile birlikte Anadolu ağızları sınıflandırılmasında Doğu Grubu ağızlarının alt dallarından birisi olarak değerlendirilmektedir (Karahan, 2022: 57).

2 Bu konuda yapılan birçok çalışma vardır. Kitap olarak bakıldığında özellikle Türk Dil Kurumu Yayınlarından çıkmış eserler dikkat çekmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır: Türk Dil Kurumu. (2022). Türkiye Türkçesi Ağızlarından Seçmeler (Editörler: Leyla Karahan ve Özgür Ay). Korkmaz, Z. (2022). Nevşehir ve Yöresi Ağızları. Türk Dil Kurumu Yayınları. Demir, N. (2022). Ordu ili ve Yöresi Ağızları. Türk Dil Kurumu Yayınları. Zülfiyar, H. (2021). Bitlis Halk Ağzı ve Kültürü. Türk Dil Kurumu Yayınları. Gülsevin, G. (2020). Uşak İli ve Ağızları. Türk Dil Kurumu Yayınları. Atmaca Ercilasun, A. B. (2020). Kars İli Ağızları. Türk Dil Kurumu Yayınları. E. (2017). Antalya İli Korkuteli İlçesi ve Yöresi Ağızları. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ertekinoğlu, S. (2017). Ahlat Ağzı Söz Varlığı. Türk Dil Kurumu Yayınları. Akar, A. (2013). Muğla ve Yöresi Ağızları. Türk Dil Kurumu Yayınları. Erten, M. (2011). Diyarbakır Ağzı, Türk Dil Kurumu Yayınları. Konuyla ilgili makalelere de fazla rastlanmaktadır: Yıldız, O. (2007). Isparta Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar, Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, 2(2), s. 790-800. Arslan, D. (2018). Eğirdir ve Yöresi Ağızlarından Derleme Sözlüğüne Katkılar, TÜRK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi, 1(15), s. 358-363. Boz, E. (1996). Çüngüş ve Çermik Yöresinin Ağzından Derleme Sözlüğünü Katkılar, Millî Folklor, 29(30), s. 112-113. Bölük, R. ve Erdem, M.D. (2021). Antalya Kaş Ağzından 'Derleme Sözlüğü'ne Katkılar, Journal of History School, 14(LII), s. 2044-2063. Buran, A. (1996). Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. Türk Dili, 535, s. 38-43. Demirci, M. (2017). Derleme Sözlüğü'ne Osmaniye, Düziçi Ağzından Katkılar-1. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 6 (3), s. 1360-1383. Erten, M. ve Başkan, A. (2016). Bismil Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 40 (2), s. 67-77. Gülensoy, T. (1996). Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. Türk Dili, 535, s. 38-43. 38. Gülensoy, T. (1998). Anadolu Ağızları Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. Türk Dili, 533, 14-16. Güzel, F. (2012). Şahsuvar (Elazığ) Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. Türk Dili, 728, s. 68-80. Hazar, M. (2007). Nevşehir Folkloru'ndan Derleme Sözlüğü'ne Katkılar, Türk Dili, 669, s. 580-584. Karaörs, M. (1994). Derleme Sözlüğüne Katkılar, Kayseri, Isparta, Adana İllerinden Derlemeler. Türk Dili, 505, s. 65-67. Bunlar dışında Derleme Sözlüğü'ne tez çalışmalarıyla ve bildirilerle de katkı sağlanmıştır.

Van ağızı her ne kadar Anadolu ağızları sınıflandırması içinde bu coğrafya içinde değerlendirilse de Azerbaycan Türkçesinin etkisini oldukça fazla yansıtmaya açısından önem arz etmektedir (Sarıca, 2014, s. 25).

LİTERATÜR TARAMASI

Van Küresinli ağızı üzerine, Hamza Zülfükar'ın, *Van Gölü Çevresi Ağızlarının Özellikleri* (1978) adlı makalesi, Şahap Bulak'ın *Van Küresin Ağızı* (2015) adlı doktora tezi, *Van Küresin Ağızında Atasözleri* (2017), *Van Küresinli Ağızıyla Azerbaycan Türkçesinin Ortak Özellikleri* (2021) *Van Küresin Ağızında Deyimler* (2016) adlı makaleleri, Engin Gökçür'un *Van Gölü Havzası Ağızları* (2012) adlı doktora tezi, Bedri Sarıca'nın "Van Ağızının Oluşumu ve Bazı Özellikleri" (2023) adlı makalesi, Gamze Özok'un *Van Ağızında Kullanılan İkişim Üzerine Bir Değerlendirme* (2024) ve *Van Ağızında Görülen Yansıma Sözcükler Üzerine Bir İnceleme* (2022) adlı makaleleri, Ümit Oğur'un *Van Azeri ağızı* (inceleme, metin, sözlük) (2019) adlı yüksek lisans tezi ve Hami Akman'ın *Van Ağızı Deyimleri* (2023), *Van Küresinli Ağızında Organ İsimleriyle Kurulan Deyimler* (2023), *Van Küresin Ağızında Kargış ve Alkış Örnekleri* (2023) adlı makaleleri bulunmaktadır. Bu çalışmada, genelde Türk diline, özelde ise hem *Derleme Sözlüğü*'ne hem de Van Küresinli ağızına katkı sunulması hedeflenmiştir.

YÖNTEM

Çalışmada *Derleme Sözlüğü*'ne katkı sağlayacak nitelikteki kelime ve kelime grupları, kaynak kişinin kurduğu cümlenin asıl hâli korunarak verilmiştir. Bazen de kaynak kişiye doğrudan kelimenin anlamı sorularak tanım yapılması sağlanmıştır. Daha sonra bu cümle tırnak içinde günümüz Türkiye Türkçesi ölçünlü diline aktarılmıştır. Bu cümlelerin hangi kaynak kişiden alındığı ise yay ayrıç içinde kaynak kişinin kısaltması olan K harfi ve kaynak kişinin hangisi olduğunu ifade eden 1'den 17'ye kadar verilen numaralarla belirtilmiştir. Çalışmada Van Küresinli ağızında bulunan kelime ve kelime grupları; *Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayanlar*, *Derleme Sözlüğü'nde Van Kaydıyla Yer Almayanlar* ve *Derleme Sözlüğü'nde Farklı Anlam ya da Şekillerle Yer Alanlar* ana başlıklarıyla ele alınmıştır. Bu başlıklar daha sonra alt başlıklara ayrılmıştır. *Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayanlar* başlığı altında, oldukça

çeşitli kategorilerde karşılaşılan isimler; *hayvan isimleri*, *bitki isimleri*, *eşya/alet isimleri*, *yiyecek/yemek isimleri*, *hastalık/rahatsızlık isimleri*, *yer isimleri* ve *diğer isimler* alt başlıklarına ayrılmıştır. Diğer kelime ve kelime gruplarında aynı durum söz konusu olmadığından bu tür alt başlıklar kullanılmamıştır.

Bu çalışma bir Derleme çalışması olması hasebiyle kaynak kişilerin konuşmalarının kaydedildiği ses kayıt cihazları başlıca veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Bunun yanı sıra hatırı sayılır miktarda görüntü kayıtları ve yazılı notlara da başvurulmuştur. Toplanan verilerden *Derleme Sözlüğü*'ne katkı sağlayacak nitelikteki kelimelerin yer aldığı cümleler kaynak kişilerin konuşmaları arasından seçilmiştir. Örnek cümle orijinal şekli bozulmadan yazılı hâle getirilmiş, ardından (çeviri yazı) transkripsiyon harfleri kullanılarak en doğru şekilde verilmeye çalışılmıştır. Kaynak kişilerin konuşmaları tarafımızca günümüz Türkiye Türkçesi ölçünlü diline aktarılmıştır.

Van Küresinli ağızındaki kelime ve kelime gruplarının Derleme Sözlüğü'ndeki durumu tespit edilirken genelde bu sözlüğün 2019 yılına ait baskısı dikkate alınmıştır. Ancak bu baskıda yer almayan kelime ve kelime gruplarına <https://sozluk.gov.tr/> adresinden ulaşılmaya çalışılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayanlar

1.1. Kelimeler

1.1.1. İsimler

1.1.1.1. Hayvan İsimleri

İkisi *birleşik kelime* olmak üzere Van Küresinli ağızında *Derleme Sözlüğü*'nde bulunmayan 9 hayvan ismi tespit edilmiştir. Bunlardan *martı* için kullanılan *güleyen*, *yusuşuk* için kullanılan *elıkopder~helıkopder* "helikopter" dikkat çekicidir. Söz konusu böcek şekil olarak helikoptere çok benzemektedir.

bibbo "ibibik, çavuş kuşu"

Baharın birele bibbo sesinen doler "Baharda buralar ibibik kuşlarının ötüşleriyle dolar." (K: 9)

cüvvé "doğan"

Cüvveléi görnade baherdın hındiler bi gurra gur éliyele

“Doğanları görünce bakardın hindiler öyle bir gürültü yaparlardı (ki)...” (K: 15)

Cüvvénin Farsça *curre* “otlamayan ve uçan bütün hayvanların erkeği, hususiyle erkek doğan” (Şükûn, 1944: 649) kelimesinin bir varyantı olduğu anlaşılmaktadır.

elîkôpder ~ helîkôpder “yusufçuk”

Suyun usdunde uçan heyvanner oler ya onnere helîkôpder diyerih “Su üstünde uçan böcekler olur ya, işte onlara helikopter (yusufçuk) deriz.” (K: 9)

Eliqôpdere bahıddile onı yapıddile zatan “Yusufçuğa bakarak helikopteri yapmışlar zaten.” (K: 9)

güleyen “martı”

Güleyen yanı gülüle ya oîñ için diyile güleyen, denızın kırağında yoğdıle be “Güleğen, yani gülüyorlar ya, o yüzden güleğen diyorlar. Denizin (Van Gölü) kenarında olmuyorlar mı hani?” (K: 15)

Martı için Van Küresinli ağızındaki *güleyen ~ güleğen* ismi de oldukça ilginç kullanımlardan birisidir. *Martıların* gülme sesini andıran ötüşlerinden yola çıkılarak bu ismin verildiği anlaşılmaktadır.

kêziyh ~ közüyh/ kèzkèziyh “bok böceği”

Torpağ evlerde çoğ ehrepnen kêziyh olerdı ... kèzkèziyh de diyiyih bine, arhasıne poğ itelè “Toprak evlerde çok akrep ve bok böceği olurdu ... kezik de deriz buna, kıcıyla bok itekler.” (K: 9)

Közüyhden pis koğı geler “Bok böceğinden kötü koku gelir.” (K: 1)

kerişke ~ kerişge “karınca”

Kerışkeleın yüvesine bu duvayı oğusen daha de gelmezle “Karıncaların yuvasına bu duayı okusan artık gelmezler.” (K: 15)

Eve dolıtdı kerışgenen “Eve karınca dolmuş.” (K: 8)

meggesoyh “geniş gagalı, çatal kuyruklu, ince uzun kanatlı, küçük göçebe kuş”

Peyelerde üvelei olan kuşlere diyerdih meggesoyh, o de bir kuşdı “Ahırlarda yuvalanan kuşlara kırlangıç derdik. O da bir tür kuştur.” (K: 1)

perperoyh ~ pırpıroyh “kelebek”

Perperoylerin pèşinnen gidan sen deyilsen be “Kelebeklerin peşine takılan sen değil misin e?” (K: 15) *Bağerdın pırpıryhler toplendi ışığın etrafına* “Bir de bakardın kelebekler ışığın etrafında toplanmışlar.” (K: 3)

Bu hayvan ismine Kürtçede *perperok/fırfırok* “kelebek” şeklinde rastlanmaktadır (Paşa, 1979, s. 272). Kelimenin Kürtçeden alındığı anlaşılmaktadır.

şeytanoyh ~ şetanoyh “salyangoz”

Salyangoz diyile bızde de şetanoyh diyile one “Salyangoz derler, bizde de şeytanok derler ona.” (K: 11)

Eynı şeytanoylere benzèdı “Aynı salyangozlara benziyordu.” (K: 13)

Kürtçede bu kelimeye *şaytanok* “salyangoz, sümüklü böcek” şekil ve anlamlarında rastlanmaktadır (İzoli, 1992, s. 388).

1.1.1.2. Bitki İsimleri

Derleme Sözlüğü’nde bulunmayıp Van Küresinli ağızında kullanılan 10 bitki ismi tespit edilmiştir.

bine “şeker pancarı”

Esgıden tendire bine koyerdih çölmeyhnen “Eskiden tandıra çömlük içinde şeker pancarı bırakırdık.” (K: 1)

bivoyh “boncuk arpa da denen, yumruları yeşil soğana benzeyen ve bunlar çığ ya da pişmiş şekillerde yenebilen, genelde dağlarda yetişen bir bitki”

Bivoyh pişirereğ de yèni, közın usdınde dadı de çoğ hoş olè “Bivok pişirilerek de yenir, közün üstünde tadı da çok hoş oluyor.” (K: 9)

dırşoyh / tırşoyh “kuzukulağı”

Dadı eşgi olan bi otdı dırşoyh “Kuzukulağı adı ekşi olan bir ottur.” (K: 9)

Yarmeye tırşoyh de aterem men “Bulgur pilavına kıvırcık lahana da eklerim.” (K: 8)

Bu bitki ismine Kürtçede *tırşok* “kuzukulağı otu; kazayağı otu” şekillerinde rastlanmaktadır (İzoli, 1992, s. 422).

“gezgezoh “ısırgan otu”

Gezgezoh ısırgan otıdı “Gezgezok ısırgan otudur.” (K: 9)

Kürtçede *gezgezık* şeklinde de rastlanmaktadır (İzoli, 1992, s. 166). Van Küresinli Ağzına da Kürtçeden geçtiği anlaşılmaktadır.

hırdıyih “acur”

Bıreye salete, bıreye de hırdıyik eyhmişem “Buraya salatalık, buraya da acur ekmişim.” (K: 2)

kerkol “çakşır otu”

Kerkol bahar aylarında yükseyh ragımlı yerlerde çıher, helize benziyi “Kerkol, bahar aylarında yüksek rakımlı yerlerde çıkar, helise benziyor.” (K:11)

maccariyih “sığırkuyruğu”

Maccariyih uzun otıdı, sarı gül açê “Maccarik uzun bir ottur, sarı çiçekler açar.” (K: 13)

şıldaniyih / şımdaliyih “kuşburnu”

O biz keyneteyih, kuşburnı, şıldaniyih odı “Şıldanik biz kaynatırız ya, kuşburnu, şıldanik odur.” (K: 8)

şehşeh “haşhaş otu”

Zemı hammu şehşeh olıt “Tarla hep haşhaş olmuş.” (K: 11)

tassiyih “uzun, iğneli çıkıntılı olan bir bitki”

Biraz turp eyhdım ama hammu tassiyih oldı “Biraz turp ekim; ama hep tassik oldu.” (K: 15)

1.1.1.3. Eşya/Alet İsimleri

Van Küresinli ağzında *Derleme Sözlüğü*'nde yer almayan 16 eşya/alet ismine rastlanmıştır.

berdegan “iki ucu ipli, ortasında taş koymaya yarayan bir bez parçası bulunan ve taş fırlatmaya yarayan bir alet, büyük sapan”

Üşahken berdegannen çoh daş atardım “Çocukken berdeganla çok taş atardım.” (K: 11)

colaniyih “ilkel beşik”

Esgiden tendirevlende de olerdı iki direye ip bağlerdile üşahleri içine koyerdile sallerdile ko yate “Eskiden tandirevlerinde de olurdu, iki direğe ip bağlarlardı,

çocukları içine bırakırdılar, sallardı ki uyusunlar.” (K: 8)

Kürtçede *coland/in* “sallanmak, salıncak gibi hareket etmek” ve *colane* “salıncak” kelimelerine rastlanmaktadır (İzoli, 1992, s. 83). Van Küresinli ağzındaki bu kelimenin Kürtçeden alındığı anlaşılmaktadır.

cerikan ~ cerkan “bidon”

Cerkannen su aparerdıh “Bidonla su götürürdük.” (K: 1)

çerhet ~ çerget “yazma”

Çerget yazme demahdı “Çerget yazma demektir.” (K: 6)

el eyhmeyılıh “taptapa adıyla da bilinen ekmek hamurunun tandıra yapıştırılmasına yarayan yuvarlak ve ortası delik ekmek pişirme aracı”

Lavaşlıh de diyile, eleyhmeyılıh de taptapa yapane diyile mesela “Lavaşlık da derler, el ekmekliği de taptapa yapana derler mesela.” (K: 8)

gustil “yüzük”

Gustil üzüyih demahdı “Gustil, yüzük demektir.” (K: 8)

Kürtçede bu kelime aynı şekil ve anlamda geçmektedir. Kürtçede ayrıca *gustil* kelimesiyle alakalı *gust* “parmak” kullanılmaktadır (İzoli, 1992, s. 180).

hül “ahşap topaç”

Esgiden hül dövürerdıh ... yanı çevirerdıh “Eskiden topaç döndürürdük.” (K: 9)

kışkillo “salıncak”

Kışkillo sallancah demahdı bi de köş köş var, o de tahterevalli demahdı “Kışkillo salıncak demektir, bir de köş köş var ki o da tahterevalli demektir.” (K: 11)

koğke “dantel, nakış ipliği yumağı”

Koğke bele ipler olê ya yuvarlah ipler “Kuka böyle ipler olur ya, yuvarlak ipler.” (K: 8)

kuşetan ~ kuşatan ~ kurşetan “sapan”

Sapane kuşetan diyiyih, kuşatan ya de kurşetan de diyile “Sapana kuşatan diyoruz, (buna) kuşetan ya da kuşatan da derler.” (K: 11)

lavaşlıh “lavaş şekline getirilmiş hamurun tandıra yapıştırılmasını sağlayan ekmek pişirme aracı”

Lavaşlığı al tüz ge tendirevine “Lavaşlığı al, çabuk tandirevine gel.” (K: 8)

leyletör “TV düzenleyici, regülatör”

Esgiden televzonnere taşerdih leyletör diyerdih “Eskiden televizyonlara takardık regülatörler derdik.” (K: 8)

mecmêyi “büyük sini ya da tepsi”

İçinde pasde, şeker her şê olerdi mecmeyinin içinde “İçinde pasta, şeker vs. her şey olabilirdi tepsinin.” (K: 9)

Bu kelimenin Arapça *cem* ‘toplama, yığma’ (Devellioğlu, 2010: 148) kelimesinden geldiği ve alet ismi yaptığı açıktır.

mezirtge “hamurun tandıra yapıştirilmasına yarayan ekmek pişirme aracı”

Mezirtgeye lavaşlıh de diyile “Mezirtgeye lavaşlık da derler.” (K: 8)

têlfon “tel, telefon kablosu”

Têlfon çekêle diyile, yanı evlere mevlere kablo çekêle ya “Telefon çekiyorlar derler, yani evlere mevlere kablo çekiyorlar ya.” (K: 3)

zıbiroyh ~ zıviroyh “topaç”

Oturmuşdile özlene zıbiroyh çövirêdile “Oturmuş topaç çeviriyorlardı.” (K: 9)

yanav “öküz arabasında, tekerleklerin üst kısmında bulunan ve yanlamasına uzatılan her iki tahta, ağaç vs.ye verilen isim; kapı ve pencerelerin kenarlıkları”

Yanav de öküz arabalarındaki uzun tehdelere diyerih “Yanav da öküz arabalarındaki uzun tahtalara deriz.” (K: 9)

Bız kapı kenarlerine de yanav diyiyih “Biz kapı kenarlarına da yanav deriz.” (K: 6)

1.1.1.4. Yiyecek/Yemek İsimleri

Derleme Sözlüğü’nde bulunmayıp Van Küresinli ağzında tespit edilen yiyecek isimlerinin toplam sayısı 4’tür.

doşab ~ doşap “katı pekmez”

Söhörde me doşab yêsem heyatde ajmezdim “Sahurda doşap (katı pekmez) yesem ben asla acıkmazdım.” (K: 9)

hırcciyh “bulgur, soğan, salça ve irmikle yapılan bir tür yemek”

Getirerdih tabağnen hırcciyh yerdih “Getirir tabak dolusu hırcık yerdik.” (K: 15)

şekereme ~ şekerama “şekerleme”

Bayramnerde işahlere şekerame dağıtêle “Bayramlarda çocuklara şekerleme dağıtıyorlar.” (K: 16)

şille ~ şille “bir tür yiyecek, lapa”

Be men ana sütü yememişem ki êle şillenen böyümüşem da “E ben anne sütü yememişim ki öyle lapa yiyerek büyümüşüm.” (K: 9)

Bu, Farsça *şulle* “lapa” (Şükûn, 1944: 1323) kelimesinin değişmiş hâlidir.

1.1.1.5. Hastalık / Rahatsızlık İsimleri

Hastalık isimlerinden Van Küresinli ağzında bulunan, ancak *Derleme Sözlüğü*’nde bulunmayanların sayısı 4’tür.

rametêzme ~ rometêzme “romatizma hastalığı”

Demağ helilei yihiyande kışın rametêzme olit külbaş “Demek ki halıları yıkarken kışın romatizma olmuş zavallı.” (K: 9)

satörye “zatürre”

Oğkêde soyuh virdi satörye oldi “O kadar soğukta kalınca zatürre oldu.” (K: 9)

zirif “aybaşı”

Utane diye ama zirifde “Demeye çekiniyor ama aybaşı olmuş.” (K: 8)

Bu kelime Farsça *zîr* “alt, aşağı” ile *ab* “su” (Devellioğlu, 2010: 1358) kelimelerinin birleşiminden oluşmuş görünüyor: *Zîr+ab>zirab>ziraf>ziref>zirif* “alt suyu”

zekarat ~ sekarat “ölüm sarhoşluğu, ölüm döşeginde olan kimsenin kendini kaybetmesi”

Mamo zekaratdeydi bız oreye gidande “Biz oraya gittiğimizde Mamo sekarat hâlindeydi.” (K: 8)

Bu kelimenin Arapça *sekr* “sarhoşluk” (Devellioğlu, 2010, s. 1087) kelimesinden türediği açıktır.

1.1.1.6. Yer İsimleri

Van Küresinli ağzında *Derleme Sözlüğü*'nde yer almayan toplam iki yer ismi tespit edilmiştir. Söz konusu ağız ve Azerbaycan Türkçesinde ortak kullanılan *çaleser/çalaser* ismi dikkat çekicidir.

çaleser ~ çalaser “ev içinde bir köşede yüksekçe yapılan ilkel banyo”

Bızım Mamogılın yıhenme yeri mesela çaleserdı “Bizim Mamogilin evindeki yıkanma yeri mesela çalaserdir.” (K: 8)

Bu kelimeye Azerbaycan Türkçesinde *çalasər* (Taşteknə, banyo) “1. Taştan yapılan ve içine su konarak saklanan tekne. 2. Eskiden evlerin bir köşesinde zeminine yayvan taş döşenerek yükseltelen, duvar içinde açılan delikten suyu dışarıya akıtılan ve etrafı alçak bir duvarla çevrilen ilkel banyo” (Altaylı, 2018: 652) şekil ve anlamlarında rastlanmaktadır.

keleve “yıkık, virane ev ya da yapı”

Keleve esgi, yıhılmış ev meve diyile “Keleve eski, yıkılmış ev meve derler.” (K: 8)

1.1.1.7. Diğer İsimler

Yukarıda kategorize edilen isimler haricinde de Van Küresinli ağzında tespit edilen, ancak *Derleme Sözlüğü*'nde yer almayan kelimelere de rastlanmıştır. Bunların sayısı 20'dir.

arone “bahane”

Be bilëyem aronesı nedı! “Bahanesi nedir sanki biliyor muyum!” (K: 7)

bıl “uygun, denk, -A göre”

Tam menım bılımdı “Tam bana göre.” (K: 1)

cergobez ~ cergebez “özellikle düğünlerde kadın ve erkeklerin iç içe olması”

Cergebez olmiyande de kımse gëtmë kı toylere “Kadın erkek karışık olmadığında da kimse düğünlere gitmiyor ki.” (K: 1)

Bu kelimeye Kürtçede *cergebez* “1. horan, erkek-kadın beraber elele vererek halay çekmeleri (Hakari-Botan

bölgesinde kullanılır). 2. cümbüş. 3. cesur, cigerli. bn cerbeze” şekil ve anlamlarında rastlanmaktadır (İzoli, 1992, s. 79).

çet “hububat yığını, özellikle buğday kaldırıldıktan sonra yerde kalan hububat, genelde kümes hayvanlarına yem olarak kullanılır.”

Toyuğlere çet vërerem bezden de buğde “Tavuklara çet veririm, bazen de buğday.” (K: 15)

Farsçada “hububat eleyip temizledikleri kalbur, harman savurdıkları yaba, dilimizde hububat yığını” anlamlarındaki *çeç* kelimesi vardır (Şükûn, 1944: 687). *Çet* kelimesinin *çeçten* geldiği söylenebilir.

diyinti “dedikodu, söz”

Valla bilmëyem ële bi diyinti var ama... “Valla bilmiyorum öyle bir söylenti var ama...” (K: 9)

fitlafit ~ fitdanfit “fit olma, ödeşme”

Aha indi fitdanfit oldıh? “Aha şimdi ödeştik mi?” (K:11)

Birbirine süt vërande mesela yarım bardağ kalë getirë borcını vëre diyi filafit oldıh “Birisini diğerine mesela süt verince yarım bardak (eksik) kalır, (diğeri sonra) borcunu verir, fitlafit olduk diyor.” (K: 8)

gildevor “yuvarlak ve toparlak şey; (genelde çocuklar için) şişman, tombul”

Ële gildevordı şırındı “Öyle tombul ve şirin bir çocuktur ki...” (K: 8)

gıvır “güçlü, sağlam, gürbüz”

Sızın it nëce gıvırdı ya “Sizin köpek nasıl da gürbüzdür!” (K: 4)

gıgıgıyoh “dolu”

Dolı yağãnde diyidıh gıgıgıyoh yağë “Dolu yağınca gıgıgıyoh yağıyor derdik.” (K: 9)

halimesele “meselenin/sorunun çözümü” (*hall-i mesele*<Ar.)

Valla halimesele bu. Daha gërisı sene kalıt “Valla çözüm yolu budur. Artık gerisi sana kalmış.” (K: 6)

horde “hurda, eski eşya”

Ala bu hordeleri sat “Al şu hurdaları sat.” (K: 4)

ıskah “(özellikle yiyecek için) hakkı olma, hak kazanma; rızık”

Iskağımı verin men gidim “Yiyeceğimi verin de gideyim ben.” (K: 9)

kıytdik “ayağın tabanla dizin arkasındaki bölümü”

Kıytdikle okkede incedi diyese şüggedi “İncikleri o kadar incedir ki sanki çırpıdır.” (K: 9)

şel “genelde su için bulanık”

Birede balıh tutulmez çoh şeldi “Burada balık tutulmaz, çok bulanıktır.” (K: 11)

şelav “ağız suyu, salya”

Ağzın durmeden şelav gelê ... şelav yanı gilêz de diyiyih, ağzınen su geler adamın “Ağzından sürekli salya akıyor, şelav yani gilez de deriz buna, insanın ağzından su akar.” (K: 6)

şügge ~ şüfge “ince küçük dallar, özellikle budanan dalların dibinden uzanan dallar”

Kıytdikle okkede incedi diyese şüggedi “İncikleri o kadar incedir ki sanki çırpıdır” (K: 9)

Şüfgenen vurerdı bize “Bizi çıvgınla vururdu.” (K: 10)

tefeş “yüz, surat”

Tefeşi geniş bi karıydı “Yüzü geniş bir kadındı.” (K: 1)

üve “özellikle kanatlı hayvanların ve sürüngenlerin kaldığı, barındığı yer”

Peyelerde üvelei olan kuşlere diyerdih meggesoyh, o de bir kuşdı “Ahırlarda yuvalanan kuşlara kırlangıç derdik, o da bir tür kuştur.” (K: 1)

vez “beze”

Anninde vez çilmişdı emeliyet etdile aldile “Alnında beze çıkmıştı, amelihat ettiler, aldılar.” (K: 8)

vezelin “Cildi yumuşatmak için kullanılan bir tür krem şeklinde kullanılan yağ”

Elin çatdiyande gêt bira vezelin vur töbe bi şê kalmez “Elin çatlasa biraz vazelin sür tövbe bir şey kalmaz (iyileşirsin).” (K: 13)

1.1.2. Fiiller

Derleme Sözlüğü’nde yer almayıp Van Küresinli ağzında kullanımına rastlanan fiillerin sayısı 16’dır.

atışmaḥ ~ atışmaḥ “yara acılamak, sızlamak, acı vermek”

Elim çoh atışê “(Yara olan) elim çok acıyor.” (K: 12)

çövrmaḥ ~ çevirmaḥ “döndürmek”

Esgiden hül dövürerdih ... yanı çevürerdih “Eskiden topaç döndürürdük.” (K: 9)

dövrmaḥ ~ dövirmaḥ “döndürmek, çevirmek”

Esgiden hül dövürerdih ... yanı çövrerdih “Eskiden topaç döndürürdük.” (K: 9)

emceyhlemaḥ “meme emmek”

Odi hele anasını emceyhliyi “hâlâ anasının sütünü yiyor.” (K: 8)

fëddihlemaḥ ~ fiddihlemaḥ “argo. birisini oyun vs. mağlup etmek”

Nêce fëddihledih ama sîze “Sizi nasıl da mağlup ettik.” (K: 9)

fınkıрмаḥ “burundaki sümük vs.nin tam olarak çıkması için burundan şiddetli bir şekilde soluk vermek, burnu boşaltmak”

Gêt banyode fınkır êyice ge “Git banyoda burnunu iyice temizle de gel.” (K: 8)

gêçirtmaḥ “ihmal etmek, atlatmak, savsaklamak”

Heyatde ne namazın ne oruşlerin gêçirtme “Asla namaz ve oruçlarını ihmal etme.” (K: 1)

gezlemaḥ “ısırmak, dişlemek”

Mirati bağliyande kolumu gezledi ya! “Sahipsiz olasıca bağlarken kolumu ısırıldı.” (K: 4)

Bu fiil *gez* ismine +le- isimden fiil eki getirilerek türetilmiştir. *Gez* kelimesine Kürtçede “ısıрма, bir ısırma, bir ısırma” (İzoli, 1992, s. 165) anlamıyla rastlanmaktadır.

humarlenmaḥ “rahat rahat, yayıla yayıla oturmak, uyuklamak, keyfetmek”

Ba nêce de humarlenê, kaḥ gêt eyhmejh al “Bak nasıl da

Nêce neheng bi ilanidî ya “Ne kadar da büyük bir yılındı ya!” (K: 11)

saymez “söz dinlemez, öğüt almaz kimse”

Saymez adamın biridî, om için êle kalit “Söz dinlemez insanın birisidir; o yüzden öylece (işsiz güçsüz) kalmış.” (K: 2)

sıvık ~ sêviyh “seri ve çevik”

Biraz sıvık ol ya! “Biraz hızlı hareket et ya!” (K: 9)

yarımçîh “Hasta, sakat ya da çok zayıf, çelimsiz olan kimse”

Be menî hammî inşaatde yarımçîh êtmedî “E beni hep inşaatlar(da çalışmak) hasta ve zayıf etmedi mi? (K:8)

yıhsır “Zavallı, gariban, fakir, yoksul olan”

Külbaş êle yıhsırın biridî “Zavallı, öyle garibanın biridir.” (K: 8)

1.1.4. Zarflar

Derleme Sözlüğü'nde bulunmayan, ancak Van Küresinli ağızında kullanımına rastlanan zarflar da tespit edilmiştir. Bunların toplam sayısı 8'dir.

aħırîkê/aħırîkê “sonunda, sonuç olarak, nihayetinde”

Ne yapdım êtdım aħırkê o tabaħleri aldım “Ne yapıp ettim, sonunda o tabakları aldım.” (K: 1)

Bu zarfın, *aħir+i kâr³* (<Ar.+Fa.) “işin sonucu, netice, sonuç” (Devellioğlu, 2010, s. 18) birleşiminden dönüştüğü söylenebilir. Van Küresinli ağızında söz konusu birleşikte yer alan sondaki /r/ sesinin düştüğü (*aħir+i kâ*) ve /â/ ünlüsünün kapalı /ê/ sesine dönüştüğü görülmektedir (<*aħiri/îkê*).

bezden bir “bazen, bazı bazı”

Bezden bir gelerdî “Bazen gelirdi.” (K: 8)

bezen “bazen, bazı bazı”

Bezen aħline esande arer; yohse yo “Bazen aklına eserse arar yoksa hayır.” (K: 13)

doğuşden/doğuş “doğru, eksiksiz, hatasız bir şekilde”

Êle doğuşden gelê ha “Öyle gerçekten de geliyor a!” (K: 4)

Sen Allah sen doğuş diyisen? “Allah aşkına sen doğru mu söylüyorsun?” (K: 7)

herdem bir “sürekli, durmadan”

Herdem bir mene boyliyi, dedım ħırdı bu mene niye baħê “Her an bana bakıyor, dedim hayırdır bu bana neden bakıyor.” (K: 15)

herdemenen “sürekli, her an”

Herdemnen gelê bi şê diyi “Sürekli gelip bir şey diyor.” (K: 8)

kıfletdeme ~ küfletleme “ailece, bütün aile halkı”

Aħşemneyin êle kıfletleme bızdeydile “Akşamleyin öyle ailece bizdeydiler.” (K: 15)

yêrice “bütünüyle”

Yêrice buğdedı ba topleyin hammısını “Bütünüyle buğdaydır bak, toplayın hepsini.” (K: 8)

1.1.5. Edat

Aşağıya alınan *dêmiyese*n edatının olumlu biçimi *diyese*n “galiba” edatına Van tanık gösterilerek *Derleme Sözlüğü*'nde yer verilmiştir.

dêmiyesen “meğer, meğer ki”

*Dêmiyese*n bız gidannen sora sen gêt kerdilerin içine *düş* “Meğer biz gittikten sonra, sen git bostanın içine düş (bostanda hırsızlık yap).” (K: 16)

1.1.6. Ünlem

Van Küresinli ağızında yer alıp da *Derleme Sözlüğü*'nde rastlanmayan ünlem sayısı 1'dir.

yae “hayda, Allah Allah” anlamlarında bir şaşırma ünlemi

Yae sen bine ba ya! “Hayda, sen buna bak hele!” (K: 11)

1.2. Kelime Grupları

Van Küresinli ağızında *Derleme Sözlüğü*'nde yer almayan kelime gruplarının toplam sayısı 34'dür.

3 Bu birleşik, Bâkî'ye ait şu beyitte de tanıklanmıştır: “*Meclis-i 'aşka ħirip ayağı evvel çekdüm / Mâ-sivâdan götüri aħır-ı kâr el çekdüm*” (Küçük, 1994, s. 302)

1.2.1. Birleşik Kelimeler

1.2.1.1. Birleşik İsim ve Sıfatlar

Van Küresinli ağzında kullanılan, ancak *Derleme Sözlüğü*'nde yer almayan birleşik isim ve sıfatların sayısı 7'dir.

bi bolli "birçok, çok sayıda, bolca"

Bi bollu eşya getiret "Birçok eşya getirmiş." (K: 1)

cin deyişeyi "zayıf, cılız ve genelde çirkin olan kimse"

Sen bu cin deyişeyi ba ya bu de mennan alay êde ha! "Sen bu zayıf, çirkine bak hele, bu da bana alay ediyor ha!" (K: 9)

daşkıran "balyoz"

Daşkırane valyoz diyerih "Taşkırana balyoz deriz." (K: 13)

Erabi bazar "ayaküstü yapılan pazarlık"

Erabi bazar, yanî hêş sıhî pazarlıh êtmemağ, gelişî güzel pazar "Arabi Pazar, yani hiç sıkı pazarlık etmemek, gelişigüzel pazarlık." (K: 1)

ha yan "hangi taraf, nere"

Sen bilmêsen nehir hayane gêtdi? "Sen bilmiyor musun sürü ne tarafa gitti?" (K: 16)

ilane zehir vëran "yeşil renkli kertenkele"

İlane zehir vëran yeşil kertenkeledi, hain olane de zehir vëran diyile "Yılanın zehir veren, yeşil kertenkeledir, hain olan insanlara da derler." (K: 9)

Yılanın bu kertenkele ile çiftleştiği zaman, onu (yılanı) zehirlediği düşünülerek bu ismin verildiği kaynak kişilerce verilen bilgiler arasındadır. Söz konusu hayvan ismi aynı zamanda mecaz olarak *sinsi, güvenilmez, kalles* kimseler için de kullanılmaktadır.

namus dayresi "edep çerçevesinde, ahlakla" anlamlarında kullanılan, bir kimsenin düzgün bir şekilde çalışmasını anlatan ifade.

osmanbalası "uğur böceği"

Osmanbalası kimin eline kónse diyile onun işi ras gideca "Uğur böceği kimin eline kónsa onun işi rast gider derler." (K: 10)

1.2.1.2. İsnat Grupları

Van Küresinli ağzında kullanılıp *Derleme Sözlüğü*'nde bulunmayan isnat grubu sayısı 2'dir.

baş yan "kötü konuşup başkasının felaketine, ölümüne yol açan kimse"

Ya nekkede baş yansen bi sus "Ya ne kadar uğursuzsun, bir sus!" (K: 9)

üreyi naziyh "yufka yürekli, çabuk merhamete gelen"

Çoh üreyi naziydi meim dayım "Çok yufka yüreklidir benim dayım." (K: 9)

1.2.1.3. Tekrar Grupları

Van Küresinli ağzında tespit edilen ve *Derleme Sözlüğü*'nde yer almayan tekrar grubu sayısı 9'dur.

gırde gumbur / guvur "sağlam, güçlü, gürbüz"

Mesela bêle güçlü olannere diyile kırde gumbur, gırde gıvır de diyile "Mesela böyle güçlü olanlara derler gırde gumbür (gürbüz), gırde gıvır da derler." (K: 8)

heya hürmet ~ hürmet "saygı sevgi"

Bızım zamanımız bêleydi be, heya hürmet vardidi "Bizim zamanımız böyle miydi? Haya hürmet varidi." (K: 1)

hurre hır / hır hır "kıkır kıkır"

Hurre hırlei nêreye gidê "Gülme sesleri ta nerelere gidiyor." (K: 1)

köş köş "tahterevalli"

Kışkillo sallancağ dëmağdı bi de köş köş var, o de tahterevalli dëmağdı "Kışkillo salıncak demektir, bir de köş köş var ki o da tahterevalli demektir." (K: 11)

kele kele "İki grup çocuğun olduğu ve üçerli taşların dik bırakıldığı, bu taşları önce devirenin mağlup olanlar tarafında sırtlarına bindirilip devrilmeyen taşlara kadar taşındığı bir tür çocuk oyunu"

İşımız gücümüz hermande kele keleydi "Bütün işimiz harmanda kele kele oynamaktı." (K: 11)

kendal kündal "engebeli, çukur yer"

Birele hammı kendal kündal olıt be "Buralar hep uçurum olmuş bel!" (K: 13)

o yüz bu yüz “o taraf bu taraf, derken”

Èle o yüz bu yüz baħdım öz özime geldi “Öyle o taraf bu taraf (derken) baktım kendiliğinden geliyor.” (K: 5)

rap tap / rabbe tap “bir şeye vurulurken çıkan ses, adım sesi”

Baħdım eşkden bi rabbe tap gelè, eleyhtiriyı aldım çıħdım dışarı “Baktım ki dışarıdan bir ses geliyor, el fenerini aldım çıktım dışarı.” (K: 4)

tilme tilan “hoppa, deli dolu olan, çılgın, oynak”

Tilme tilan yanı ağırbaşı olmiyan “Yani ağırbaşı olmayan.” (K: 9)

Bu tekrar grubunda yer alan kelimelerin, Çağatay Türkçesinde tanıklanan *telbe/tilbe* “deli, çılgın” (Ünlü, 2013, s. 1104-1128) ve *Kutadgu Bilig*’de tanıklanan *tilve* “deli” (Arat, 1991, s. 45...) kelimeleriyle gerek anlam gerekse ses uyumu bakımından ilgisi tartışılmaya değerdir.

1.2.2. Anlamca Kaynaşmış ve Deyimleşmiş Birleşik Fiiller

Van Küresinli ağzından *Derleme Sözlüğü*’ne katkı sağlayacak anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiil sayısı 13’tür.

ağzını daddı elemaħ “ikna etmek, kandırmak vs. için tatlı sözler kullanmak”

O ne dèse de sen ağzın daddı elegenden “O ne derse de sen tatlı dil kullan.” (K: 10)

çerħeti başa olmaħ “Benim başıma gelen kötü olay senin de başına gelsin” anlamında kullanılan deyim.

Hè benim çerħetım senin başan ole he valla! “İnşallah benim yaşadığım acıyı sen de yaşa!” (K:1)

inan ét! “inan ki, itimat et ki!”

Inan ét kaş gündü doğru dürüs bi şè yemedım “İnan ki kaç gündür adamakıllı bir şey yemedim.” (K: 17)

sil sıpır elemaħ “temizlik yapmak, silip süpürmek”

Èle tèz tèz sil sıpır eliye, hüşün gider “Öyle çabuk temizlik yapar ki aklın durur.” (K: 1)

acar vèrmaħ “bitki ya da ağaç yeşillenmeye başlamak”

Mesela kuruyan tarlayı sulesen diyisen acar vèrdı “Mesela kuruyan tarlayı sularsan dersin acar verdi (yeşillendi).” (K: 3)

gez atmaħ “dişlemek, ısırmaħ”

Çoħ yahleşme dedım, adame gez atè “(Bu eşeğe) çok yaklaşma insanı ısırıyor dedim.” (K: 13)

Gez kelimesi için bkz. *gezlemek*.

ih dèsen “hemen, anında”

Èle ih diyisen toydesen, ħesdanedesen... “İh desen düğündesin, hastanedesin...” (K: 1)

nefesı çıħmaħ “hava almak, rahatlamak, ferahlamak”

İsdèsen bira dışariye çıħ nefesın çıħer “İstersen biraz dışarı çık, soluklan.” (K: 7)

sıpırge vurmaħ “süpürmek”

Odeye bi sıpırge vur ge! “Odayı bir süpür de gel!” (K: 7)

tèşi tavlemaħ “zayıf, hastalıklı, yorgun birisi yavaş yavaş, yalpalayarak yürümek”

Yol gidande bèle düşecaħ gibi gidannere, ajden ancaħ yol gidannere diyile, tèşi nèce yün çevirande döner, eynı adamner de èle olè ya oın için tèşi tavliyi diyile “Yürürken böyle düşecek gibi gidenlere, aılıktan zorbela yürüyenlere derler, iğ nasıl yün eğirirken dönerse aynı onun gibi öyle olur ya o yüzden iğ (gibi) salınıyor derler.” (K: 6)

üvesine çöp soħmaħ “zararı dokunma ihtimali olan kimse ya da şeyi tahrik edip zarar vermesine, uyanmasına sebep olmak”

Zornen arının üvesine çöp soħèsen ha! “Zorla arıları tahrik ediyorsun ha!” (K: 9)

üzü ~ üzı serpmaħ / serpelemaħ “yüzünde sivilce ya da başka yara türü şeyler oluşmak, bir şeyler alerji yapmaħ”

Çoħ çerdeyh yiyande üzüm serpe “çok çekirdek çitlediğimde yüzüme alerji yapıyor.” (K: 7)

vez vèrmaħ “vaaz etmek, dini içerikli öğütlerde bulunmaħ”

Vez vèrande ħoce gele dinniyesen “Hoca vaaz verince dinlemelisin.” (K: 4)

2. DERLEME SÖZLÜĞÜ'NDE VAN KAYDIYLA YER ALMAYANLAR

Van Küresinli ağzında tespit edilen kelimelerden bazıları *Derleme Sözlüğü*'nde de geçmektedir, ancak Van Kaydı yer almamaktadır.

2.1. Kelimeler

2.1.1. İsimler

bitiraḥ/pitiraḥ“pıtrak”

Bitiraḥ adame yapışê ya “Pıtrak insana yapışıyor ya (ona derler).” (K:8)

Baḥdım pişiyın tüylei hammu pitiraḥ olu “(Bir de) baktım (ki) kedinin tüyleri bütünüyle pıtrak olmuş.” (K:1)

Derleme Sözlüğü'nde kelimeye *bitirak/bitarak/bitirag/bitiraḥ/bitirmek/bitirak* “kırlarda yetişen yabanî bir otun dışı dikenli tohumu; tarlalarda biten, dikenli bir çeşit yaban otu” (DS I-V, 2019, s. 671-672), *buturak/butrak/butrak dikenî* “ekinler içinde biten, yapışkan dikenli bir ot” (DS I, 2019, s. 807), *pıtırak/pıtiraḥ/pıtırğan/pıtrak* “dikenli tohumu insanların giysilerine, hayvanların tüyelerine yapışan bir ot” (DS V, 2019, s. 3451), *puturak/putrak* “ince ve yapışkan dikenli tohumları olan bir çeşit ot” (DS V, 2019, s. 3495) şekil ve anlamlarında geçen bu kelimeler için Van tanık olarak verilmemiştir

hezal “kurumuş ağaç yaprağı”

Hezal toplemağa gidande eyağime çalı batdı “Gazel toplamaya giderken ayağıma çalı battı” (K: 11).

Bu kelime *Derleme Sözlüğü*'nde *hazal* “kuruyup dökülen ağaç yaprağı” şeklinde ve Kütahya, Tokat, Niğde ile Ankara tanıklığında yer almaktadır (DS II, 2019, s. 2322).

biskilet ~ bisgilêt ~ bisgilet ~ piskiler ~ püskület “bisiklet”

Mene dëdi me kıran oḥiyim sen mene bisgilet alesen, dëdım söz alectam se yëterkı kıran oḥı “Bana dedi ben Kur'an okursam sen bana bisiklet alacak mısın? Dedim söz veriyorum sen Kur'an oku ben sana alacağım.” (K: 13)

Bu kelime *Derleme Sözlüğü*'nde *püüglet* “bisiklet” şeklinde geçmektedir (Ankara) (DS V, 2019, s. 3505).

desdihan ~ desthan “özellikle içine azık bırakılan genelde

bezden yapılmış sofra, el sofrası”

Desdihanın içine çöçe, pënır, domatêz ne dësen kıoyerdıḥ, aparerdıḥ “El sofrasının içine çörek, peynir, domates... ne desen bırakıp (tarlaya) götürürdük” (K: 7).

Bu kelime Farsçadan [*dest+huvân* “sofra, peşkir” (Şükûn, 1944: 966)] alıntıdır. Ancak Van Küresinli ağzındaki anlamı genelde “elde taşınan sofra”dır.” Dolayısıyla buna, Farsça *dest* “el” ve *hân* “sofra” kelimelerine de uygun düşecek *el sofrası* demek yerinde olacaktır.

Derleme Sözlüğü'nde, bu kelimenin *destuvan* “sofra bezi” (Giresun) şekil ve anlamında kullanıldığı bilgisine ulaşılmaktadır (DS II, 2019, s. 1437).

dıreyhtor ~ direyhtör “traktör”

Sızın direytor eskıyudı ama daha “Sizin traktör artık eskimiş ama.” (K: 4)

Derleme Sözlüğü'nün güncel hâlinde *direktor/tirektör* “traktör” şeklinde geçen bu kelime için Zonguldak ile Kütahya ve yöresi kaydı yer almaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>).

gilêz ~ giliz “ağızdan akan pis su, salya”

Ağzınnen durmeden şêlav gelê ... şêlav yanı gilêz de diyiyıḥ, ağzınenen su geler adamın “Ağızdan sürekli salya akıyor, şelav yani gilez de deriz buna, insanın ağızdan su akar.” (K: 6)

Derleme Sözlüğü'nde bu kelime “salya” (Bitlis) şeklinde geçmektedir (DS III, 2019, s. 2078).

hësdane “hastane”

Her gün her ne olıt hësdaneye gëtmaḥ! “Her gün hastaneye gitmek nedir!” (K: 16)

Bu kelime, güncel *Derleme Sözlüğü*'nde *hasdane* (Kırşehir) / *hasdâne* (Ordu) “hastana” şeklinde geçmektedir (<https://sozluk.gov.tr/>).

ḥelet “gelinin kardeşine, babasına ya da akrabalarına verilen hediye”

Gelinın getirdıḡı hediyye diyile “(Düğünde) gelinin getirdiği hediye derler.” (K: 3)

Derleme Sözlüğü'nde bu kelime *halat* biçiminde ve

“gelinin kardeşine verilen para veya kıymetli herhangi bir eşya (Elazığ)” anlamında geçmektedir (DS III, 2019, s. 2257).

kıflet / küflet “ev halkı, aile”

Bızım kıflet hêrsızdı “Bizim aile hayırsızdır.” (K: 3)

Bu kelime, *Derleme Sözlüğü*’nde *külfet* “çokluk, kalabalık; evdeki kişiler” şekil ve anlamlarında geçmektedir

(DS IV, 2019, s. 3030).

kıyret “gayret” (<gayret+li <Ar. gayra’)

Biraz kıyret êtseydın imdi göra ne yapêdın “Biraz gayret etseydin, şimdi kim bilir ne başarılı olmuşun.” (K: 9)

Bu kelimeye, *Derleme Sözlüğü*’nde *geyret* “gayret” (Kars) şekil ve anlamında rastlanmaktadır (DS III, 2019, s. 2017).

sıprge “süpürge”

Odeye bi sıprge vur ge! “Odayı bir süpür de gel!” (K: 7)

Derleme Sözlüğü’nde bu kelimenin *sipürke* “süpürge” (Rize) kullanıldığı bilgisi vardır (DS V, 2019, s. 3647).

sebêh “küçük çocuk”

Ya hele sebêh baladı ya “Ya daha küçük çocuktur ya!” (K: 9)

Bu kelime, *Derleme Sözlüğü*’nde *sabı* “bir yaşından küçük çocuk, bebek” (Burdur) şeklinde ve anlamında yer almaktadır (DS V, 2019, s. 3509)

şêlin “şalgam”

Eyni şêline benzê “Aynı şalgama benziyor.” (K: 8)

Derleme Sözlüğü’nde *şelem* “şalgam” (Muş, Bitlis, Diyarbakır, Gaziantep) şeklinde geçmektedir (DS V, 2019, s. 3760). Kelimeye güncel *Derleme Sözlüğü*’nde *şêlim* “şalgam” (Hakkâri) şeklinde rastlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>).

tumançih ~ tumançih “elbisesiz, çıplak”

Êle tumançih gezeydın bınnen hoşıdı “Elbisesiz dolaşsan bundan iyiydi.” (K: 1)

Güncel *Derleme Sözlüğü*’nde *tumançah* “donsuz, çıplak” (Kars) şekil ve anlamıyla geçmektedir (<https://sozluk.gov.tr/>).

valyoz “balyoz”

Daşkırane valyoz diyerih “Taşkırana balyoz deriz.” (K: 13)

Derleme Sözlüğü’nde *varya/varyoz* “balyoz; büyük çekiç, balyoz; büyük ve ağır çekiç” şekil ve anlamlarında bu kelimeye yer verilmiştir (DS VI, 2019, s. 4804).

2.1.2. Fiiller

çekilmağ “taşınmak, başka yere göçmek”

Mesela kərincelere diyiyih çekıldı yüvesine, ya de adamner evleni taşıyande diyiyih çekıldı “Mesela karıncalara deriz yuvasına gitti ya da insanlar evlerini taşırken deriz çekildi.” (K: 1)

Bu fiil güncel *Derleme Sözlüğü*’nde *çekilmek* şeklinde ve “çekilmek” (Diyarbakır), “çekilmek, ayrılmak” (Doğru Trakya) anlamlarında geçmektedir (<https://sozluk.gov.tr/>).

çöynemağ ~ çönemağ “çiğnemek”

Seggız çöynemağden okkede acızem! “Sakız çiğnemekten bile acızım!” (K: 12)

Bu fiil *Derleme Sözlüğü*’nde *çînemek* “çiğnemek” şeklinde ve Uşak tanıklığında geçmektedir (<https://sozluk.gov.tr/>).

diyinmek ~ dëyinmağ “söylenmek, yakınmak.”

Diyine diyine gêtdi aşıya “Söylene söylene aşağı doğru gitti.” (K: 7)

Derleme Sözlüğü’nde bu kelime *deyinmek* “kendi kendine söylenmek” (Konya) ve “buyurmak” (Bolu) anlamındadır (DS II, 2019, s. 1446).

marçitdetmağ “şapur şupur öpmek, şapırdatmak”

Durmeden üzünü marçitdedê “Durmadan yüzünü öpüyor.” (K: 13)

Derleme Sözlüğü’nde *marçıldatmak/marçıllatmak* “ağzını sulandırmak” (Denizli, Mersin ve çevresi), “ağız şapırdatarak yemek yemek” (Afyonkarahisar, Denizli, Amasya) şekil ve anlamlarında geçmektedir (DS IV, 2019, S. 3129).

parıldemağ “parlamak; aniden öfkelenmek”

Gêce olande fısdanı parıldıyı “Gece olunca fıstanı parlıyor.” (K: 7)

Êle aninden parıldıyı ha! “Öyle aniden öfkeleniyor ha!” (K: 9)

Derleme Sözlüğü’nde *parılamak* “parlamak” (Gaziantep)

ve *parıldamak* “öfkeden el ayak titremek” (Bolu) şekil ve anlamlarında geçmektedir (DS V, 2019, s. 3399).

tıdırmağ “tükürmek”

Az kalêdi üzüne tıdırım, özümü zor tutdum “Az daha yüzüne tükürecekdim kendime ancak hakim olabildim.” (K: 9)

Güncel *Derleme Sözlüğü*’nde *tıdırmağ* “tükürmek” şekil ve anlamıyla geçmektedir (Kıbrıs, Elazığ) (<https://sozluk.gov.tr/>).

turşemağ “ekşimek, kekremesi bir tadı olmak; sürekli evde oturup bir iş yapmamak”

Hamur turşese eyhmeyin de dadı boziler, eşğı dad geler “Hamur ekşirse ekmeğin de tadı bozulur, ekşi tat gelir.” (K: 13)

Diyesen göra turşiyıtdı, sen de bi çıh dışarı da “Sanki ekşimiş (sürekli evde oturup bir şey yapmıyor), sen de bir dışarı çıksana!” (K8)

Derleme Sözlüğü’nde *turşumak* “ekşimek” (Bitlis, Ankara) şeklinde geçmektedir (DS V, 2019, s. 3997).

2.1.3. Sıfat

şergede ~ selgede “yaramaz, geveze çocuk”

Akıllı olmiyan üşahlere diyile şergede “Uslu durmayan çocuklara şer çocuk derler.” (K: 3)

Derleme Sözlüğü’nde bu kelimenin *şargada/şalkada/şarğada/şarkada/şarkadak/şarkata/şergada/şerhata/şerkada/şerkade/şernaz* “yaramaz, kavgacı; hain” şekil ve anlamlarına rastlanmaktadır (DS V, 2019, s. 3750).

2.1.4. Edat

biyom / buyom “ama, fakat”

Çağırdım kaç sefer be menı dinniye biyom “Çağırdım kaç defa ama beni dinlemiyor ki.” (K: 15)

Durmeden aredım sıızı açan var buyom “Kaç defa aradım (telefonu) ama açan mı var?” (K: 15)

Bu kelime *Derleme Sözlüğü*’nde *biyom* “fakat” (Antalya) şeklinde yer almaktadır (DS I, 2019, s. 713).

2.1.5. Ünlem

dı “haydi, de!” anlamlarında bir seslenme edatı.

Dı ge gidağ da “Haydi gidelim a!” (K: 9)

Derleme Sözlüğü’nde bu ünlem *dê* “haydi; diyor; söylüyor; işte; de, haydi; daha, henüz; de, dahi; ve; ta, tam; diye; artık, haydi, şimdi” ve *di* “haydi; binek ve koşum hayvanlarını yürütme ünlemi; diye; de, haydi; seslenme ve teşvik ünlemi; yav, yahu” şekillerinde bu kelimeye rastlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>). Tanıklar arasında Van yer almamaktadır.

Derleme Sözlüğü’nde bu kelimeye aynı anlamla, *dê/di/dihe* (Gaziantep, Ankara, Erzincan) şeklinde rastlanmaktadır (DS II, 2019, s. 1391).

2.2. Kelime Grubu

2.2.1. Birleşik Kelime

tekeyağ “ayağını bir ileri bir geri atmak tarzında oynanan bir halay”

Töbe men teyh tekeyağ bilëyem, bira de üçeyah “Tövbeler olsun, ben sadece tekayak, biraz da üçayak oynamasını biliyorum.” (K: 11)

Bu kelime *Derleme Sözlüğü*’nde *tekayak* (Çorum, Urfa, Trabzon, Rize) ve *tekbacak* (Zonguldak) “seksek oyunu” şekil ve anlamında yer almaktadır (DS V, 2019, s. 3864).

3. DERLEME SÖZLÜĞÜ’NDE FARKLI ANLAM YA DA ŞEKİLLERLE YER ALANLAR

Bu başlık altında yer alan kelimeler anlam ya da şekil olarak (bazen küçük ses değişiklikleriyle) *Derleme Sözlüğü*’nde yer almaktadır. Ancak anlamları genelde Van Küresinli ağzındakinden farklıdır. Söz konusu sözlükte bazı kelimeler için Van da kelimenin kullanıldığı yer olarak gösterilmiştir.

3.1. Kelimeler

3.1.1. İsimler

belkem “balgam”

Boğazinde ha belkem olerdı “Boğazında hep balgam olurdu.” (K: 7)

Bu kelimeye *Derleme Sözlüğü*’nde *balgam/balgan/balğam/balğan /balkan* “balgam” (Afyonkarahisar, Balıkesir, Amasya, Sivas) gibi şekillerde rastlanmaktadır (DS I, 2019, 503-504).

buhçı ~ buhçu⁴ “testere, bıçkı”

Buhçinen vurıt elını kesıt “Bıçkıyla vurmuş elini kesmiş.” (K: 1)

Derleme Sözlüğü’nde bu kelimenin *bıçkı/bıckı/bığcı/bıhçı/bıhçı/bıhu/bıkcı/bışgı/bışkı/bıçki/bıkçı/bıski* “testere, deri ve kösele kesmek için ayakkabıcı ve saraçların kullandığı bir aygıt; bağ budamaya yarayan dişli bıçak” şekilleri ve anlamları mevcuttur. Bu kullanımlardan *bışgı* için Van kaydı yer almaktadır (DS I, 2019, s. 657-658).

cenik “çenek”

Ceniyim kaç gündü ağriyi “Çeneğim kaç gündür ağrıyor.” (K: 9)

Derleme Sözlüğü’nde *cenik* kelimesine şu anlamlarla rastlanmaktadır: “ova; havası sıcak ve kurak yer; deniz kıyısına yakın yer, sahil; uzak bilinmeyen yerler; köy; atik çevik; gözü açık ve becerikli; bir cins armut, köpek yavrusu” gibi anlamlarla rastlanmaktadır (DS II, 2019, s. 882). Van Küresinli ağzında tespit edilen anlam bunlar arasında yer almamaktadır.

hal “vücutta oluşan ben, nokta”

Üzünde hal olan adamı diyisen? “Yüzünde ben olan adamı mı diyorsun?” (K: 1)

Derleme Sözlüğü’nde *hal* şeklinde ve “harman ve kar sıyırması (Zonguldak, Sinop, Gümüşhane, Ankara, Erzurum); folluk yumurta (Çankırı); ince yıldız (Kayseri)” anlamlarındaki kelimeye rastlanmaktadır. Ancak Van Küresinli ağzındaki kelime hem şekil (hırıltılı *h* ile “hal”) hem de anlam olarak bunlardan farklılık göstermektedir. Bu kelime Kürtçede *xal* “ananın kardeşi, dayı; yüzdeki ben” (Paşa, 1978, s. 137-138), Farsçada ise *hal* “vücutta husûle gelen ben, nokta” (Devellioğlu, 2010, s. 362) şekil ve anlamlarında kullanılmaktadır.

helçe “ağaçların çatallı dalları”

İki dalı olan ağaçlere helçe diyyih, kuşétan yapmağ için bu ağaş kullaniler “İki dalı olan ağaçlara denir, sapan yapmak için bu ağaçlar kullanılır.” (K: 6)

Bu kelime *Derleme Sözlüğü*’nde “küçük duvar halısı, seccade” (Kars) anlamıyla geçmektedir (DS III, 2019, s.2331).

fışgırağ ~ fışgırağ “ıslık”

Bi yêrden fışgırağ sesı gelê ama nêrden “Bir yerden ıslık sesi geliyor ama nereden (acaba)?” (K: 13)

Derleme Sözlüğü’nde *fışkırak* şeklinde geçen kelime “sürgün, filiz” (Isparta) anlamıyla geçmektedir (DS III, 2019, s. 1860).

lemper “büyük dirgen, yaba”

Samanneı torbelere lempernen doldurerih “Samanları torbalara lemperle doldururuz.” (K: 13)

Derleme Sözlüğü’nde bu kelime “hendek” (Malatya) anlamındadır (DS IV, 2019, s. 3073).

zıngırağ⁵ “özellikle koyun, inek vs.nin boynuna takılan küçük çan, çingirak”

Bêle ineylein boynine asılan, ses çıharan o şelere diyile “Böyle ineklerin boynuna asılan, ses çıkaran o şeylere derler.” (K: 8)

Güncel *Derleme Sözlüğü*’nde *zingirak* şeklindeki kelime “sıtma” (Gaziantep) anlamında yer almaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>). *Derleme Sözlüğü*’nde ayrıca *zingiroy* “küçük zil, çingirak” (Bayburt, Kars) (DS VI, 2019, s. 4837) kelimesinin Van Küresinli ağzındakiyle benzerliği dikkat çekmektedir.

3.1.2. Fiil

yahelemağ “çalkalamak”

Ëyice yağale Ëyice! “Ëyice çalkala iyice!” (K: 8)

Derleme Sözlüğü’nde *yahalamak* “yakalamak (Diyarbakır, Kırşehir); “tutuklamak (Artvin)” şekil ve anlamlarındaki fiile rastlanmaktadır. Ancak Van Küresinli ağzındaki fiilin anlamı görüldüğü üzere bunlardan oldukça farklıdır.

3.1.3. Edat

4 Kelime, göçüşmeye uğrayarak >bıckı > bıkcı > bıhçı şeklinde bir gelişim göstermiştir.

5 Bu kelimenin, Van Kürsinli ağzında kullanımı bulunan *zıñ/sıñ* “bu şekilde ses çıkarmak, zangırdamak” yansıma sesinden türediği anlaşılmaktadır (<*zıñ/sıñg+ır-ağ*). Ayrıca Gaziantep’te

gele“gerek, gerek ki”

Hoce vez vèrande gele dinniyesen “Hoca vaaz verdiği zaman dinlemelisin.” (K: 4)

Bu kelimeye *Derleme Sözlüğü*’nde “çocuk oyunlarında ebe olanların durdukları yer” (Gümüşhane) (DS III, 2019, s. 1973) ve “gelsin (Van) (<https://sozluk.gov.tr/>) şeklinde yer verilmiştir.

3.2. Kelime Grubu

el eyhmeyi “taptapa da denen, yuvarlak, ortası delik, dolgun ve tandırda pişirilen bir ekmek türü”

Men çoḥ el eyhmeyiler yapardım, yapmezdim Allah’an? “Ben çok güzel el ekmeği yapardım, değil mi Allah’ma?” (K: 8)

Derleme Sözlüğü’nde *elekmeği* “başkasının işinde boğaz tokluğuna çalışan kimsenin söylediği söz” şekil ve anlamda geçmektedir (DS III, 2019, s. 1710).

SONUÇ

Bu çalışmada, Van Küresinli ağzından *Derleme Sözlüğü*’ne katkı niteliği taşıyan toplamda 181 kelime ve kelime grubu tespit edilmiştir. Van Küresinli ağzında *Derleme Sözlüğü*’nde bulunmayan kelime sayısı 105, kelime grubu sayısıysa 37’dir. Kelime olarak bakıldığında isimlerin toplam sayısı 64’tür. Bunlar arasında hayvan ismi olanların 9, bitki ismi olanların 10, eşya ismi olanların 16, yiyecek/ yemek ismi olanların 4, hastalık/rahatsızlık ismi olanların 4, yer ismi olanların sayısı 2’dir. Diğer isimlerin sayısıysa 21’dir. Fiil sayısı 16, sıfat sayısı 17, zarf sayısı 8, edat sayısı 1, ünlem sayısıysa 1’dir. Kelime gruplarından birleşik isim ve sıfatların sayısı 8, isnat grubu sayısı 2, tekrar grubu sayısı 9, anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiil grubu sayısı ise 13’tür.

Derleme Sözlüğü’nde Van kaydıyla yer almayanların toplam sayısı 26’dır. Bunlar arasında isim sayısı 16, fiil sayısı 7, sıfat sayısı 1, edat sayısı 1, ünlem sayısı 1’dir. Bu şekilde kullanılan kelime grubu sayısıysa 1’dir.

Derleme Sözlüğü’nde farklı anlam ya da şekillerle yer alan

kelimelerin sayısı 12’dir. Bunlardan isim olanların sayısı 6, edat sayısıysa 1’dir. Kelime grubu sayısıysa 1’dir.

Van Küresinli ağzında özellikle Kürtçeden alınan kelimeler dikkat çekicidir. Bunlardan bazıları şunlardır: perperoyh ~ pırpıroyh “kelebek”, şeytanoyh ~ şetanoyh “salyangoz”, dırşoyh / tırşoyh “kuzukulağı”, gezgezoh “ısırgan otu” kerkol “çakşır otu”, şıldaniyh / şındaliyh “kuşburnu”, colaniyh “ilkel beşik”, cergobez ~ cergebez “düğünlerde kadın ve erkeklerin iç içe olması.” Küresinlilerle Kürtlerin gerek İran’da gerek Van’da sosyal, ticari ve kültürel hayatta sürekli temas hâlinde olmaları ve evlilik yoluyla kurulan akrabalık ilişkileri şüphesiz kelime alışverişini de beraberinde getirmiştir. Kürtlerin Van’da nüfus olarak fazla olması, Küresinlilerin Kürtçeden daha fazla kelime almasına yol açmıştır denilebilir.

Van Küresinli ağzında tespit edilen ve *Derleme Sözlüğü*’nde yer almayan kelimelerden Farsça alıntılar da dikkat çekicidir. Bunlardan *cüvve* olarak söz konusu ağızda yer alan ve “doğan” anlamlı kelime, Farsçada *curre* “otlamayan ve uçan bütün hayvanların erkeği, hususiyile erkek doğan” şeklinde ve anlamlarındadır. Van Küresinli ağzında *destihan* ~ *desthan* “bezden yapılmış sofrta, el sofrası” Farsça *dest+hân* “el+sofrası” birleşigidir ki söz konusu ağızda bu sofrta genelde tarla vs. yerde çalışılan kişilere, içine azık bırakılarak götürmeye yarar, yani elle taşınır. Farsçada “hububat eleyip temizledikleri kalbur, harman savurdukları yaba, dilimizde hububat yığını” anlamlı *çeç* kelimesi, Van Küresinli ağzında *çet* “hububat yığını, özellikle buğday kaldırıldıktan sonra yerde kalan hububat” şeklinde kullanılmaktadır. Bir kadın rahatsızlığı olan “aybaşı” kelimesi Van Küresinli ağzında *zirif* olarak adlandırılmaktadır. Bunun Farsça *zîr* “alt, aşağı” ile *ab* “su” birleşiginden geldiği anlaşılmaktadır: *Zîr+ab>zirab>ziraf>ziref>zirif* “alt suyu.” *Şelav* “ağız suyu, salya” demektir. Bu kelimenin de ikinci kısmı *ab* “su”dur. *Şel* kelimesi ise Van Küresinli ağzında “bulanık” anlamındadır, yani bu birleşik bir kelimedir: *Şel+ab>şelav* “bulanık, pis su, salya.” Farsçadan alınan bir diğer bahsedilmesi gereken kelime *şille* ~ *şille* “bir tür yiyecek, lapa”dır. Bu kelime Farsça *şulle* “lapa” şeklinde

6 Van Küresinli ağzında istek-dilek ve şart eklerini almış fillerin genelde başına gelip gereklilik kipi oluşturmaktadır. Bu edat, *gerek>gelek>gele* şeklinde bir gelişim göstermiştir. Bu ses değişimi için *sarar->saral-* (DS V, 2019, s. 3544), *allanmak* “...5. utanmak, arlanmak” (<*ar+lan-n-mak*,*morar->moral-* (Van Küresinli ağzı), gibi birçok örnek verilebilir. *Gerekin* özellikle Eski Anadolu Türkçesinde de *dilek-şart* fiil çekimlerine eklenmek suretiyle gereklilik kipi oluşturduğu bilinmektedir: *Yil bigi bir subh azm-i küy-i yâr itsem gerek / Ol havâyile dimağum müşkbâr itsem gerek* (Timurtaş, 2012, s. 132). Bu edatın, istek-dilek eki alan ve “gelsin, gelesin” anlamları kazanan *gele* fiiliyle karıştırılmaması gerekir.

ve anlamındadır. “Soyu temiz olmayan, iyi bir aileden yetişmeyen, kötü” anlamı *bedestil* kelimesi Farsça *bed* “kötü” ve Arapça *asl* “soy, nesep” anlamı kelimelerden oluşmuştur.

Mecmêyi “büyük sini ya da tepsi” kelimesi Arapçadır ve *cem* “toplama, yığma” anlamı fiilden türeyen mekân ismidir. Kaynak kişiler bu sininin içinde türlü yiyeceklerin (pasta, üzüm, yemek vs.) ayrı ayrı tabaklarda bulunduğunu ifade etmişlerdir. Böylece birçok yiyeceği bir arada toplayan anlamıyla anlamsal bağlantının sağlandığı görülmektedir.

Van Küresinli ağızında tekrar grubu şeklinde tespit edilen kelime grubu sayısı 9’dur. Bunların 7’si yakın anlamı (<*heya hörmet ~ hürmet* “saygı sevgi”, *girde gumbur / guvur* “sağlam, güçlü, gürbüz”, *kendal kündal* “engebeli, çukur yer”, *o yüz bu yüz* “o taraf bu taraf”, *rap tap / rabbe tap* “bir şeye vurulurken çıkan ses, adım sesi”) 4’ü ise aynen (<*hurra hur / hır hır* “kıkır kıkır”, *kele kele* “bir tür çocuk oyunu”, *köş köş* “salıncak”, *tilme tilan* “hoppa, deli dolu olan, oynak”) tanesi ise aynen tekrar gruplarından oluşmaktadır.

Van Küresinli ağızından *Derleme Sözlüğü*’ne katkı niteliğindeki kelime ve kelime grupları bu çalışmada tespit edilenlerle sınırlı değildir. Yapılacak çalışmalarla başka kelime ve kelime gruplarına ulaşılabilecektir.

Bu çalışmanın özelde *Derleme Sözlüğü* ve Van Küresinli ağız çalışmalarına genelde ise Türkçeye küçük de olsa katkı sunması umulmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akman, H. (2023a). Van Küresin ağızında organ isimleriyle kurulan deyimler, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 150-169. <https://doi.org/10.53586/susbid.1261481>
- Akman, H. (2023b). Van Küresin ağızında kargış ve alkış örnekleri, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 261-276, 10.46790/erzisosbil.1337497
- Akman, H. (2023c). Deyimler özelinde Van ağızındaki Azerbaycan Türkçesi izleri, *Asya Studies*, 7(26), 187-206, <https://doi.org/10.31455/asya.1393002>
- Akman, H. (2024a). Van ağızı deyimleri, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 479-499, <https://doi.org/10.21547/jss.1395180>
- Akman, H. (2024b). Van Küresinli ağızı ile Türkmen Türkçesinde kullanılan ortak deyimler, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 62, 391-406, DOI:10.30794/pausbed.1399649
- Altaylı, S. (2018). *Azerbaycan Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat, R. (1991). *Kutadgu Bilig*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bulak, Ş. (2017). Van Küresin ağızında atasözleri, *Siirt Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(8), 51-78.
- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Aydın Kitabevi Yayınları.
- Eratalay, S. (2021). Horasan'dan Küresin'e bir sözcüğün izinde, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Özel Sayı), 611-628.
- İzoli, D. (1992). *Feheng, Kurdi-Tırki Tırki-Kirdi*. Deng Yayınları.
- Karahan, L. (2022). *Anadolu ağızları sınıflandırılması*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi grameri-şekil bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Küçük, S. (1994). *Bâkî divânı*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Levendoglu, M. F. (2006). Küresinliler örneğinde kültürel kimlik (Küresinliler'in sosyo-kültürel yapısı). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Nişanyan, S. (2018). *Nişanyan sözlük (çağdaş Türkçenin etimolojisi)*. Liber Plus Yayınları.

Özmeral, S. (2023). Bir sözlü tarih çalışması olarak Küresinlilerin İran'dan Van'a göçü, *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12, 87-99.

Özok, G. (2024). Van ağızında kullanılan ikilemeler üzerine bir değerlendirme, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 577-592, DOI: 10.17494/ogusbd.1498231.

Paşa, Y. Z. (1978). *Kürtçe-Türkçe sözlük*. (Yeniden Düzenleyen: M. E. Bozarlan). Çıra Yayınları.

Sarıca, B. (2014). Van Ağızı. Yılmaz Önay ve Davut Tatlı (Ö. Yılmaz ve D. Tatlı Ed.). Van 2014 Kültür ve Turizm Envamteri-3- halk kültürü ı (dil ve anlatım- halk edebiyatı - müzik kültürü), (25-40). Gündoğu Ofset.

Şükûn, Z. (1944). *Farsça-Türkçe lûgat, gencine-i güftar, ferheng-i Ziya*. Maarif Matbaası.

Timurtaş, F. K. (2012). *Eski Türkiye Türkçesi*. Kapı Yayınları.

Türk Dil Kurumu, (2019). *Derleme sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları/<https://sozluk.gov.tr/>.

DERLEME YAPILAN KAYNAK KİŞİLER

- K: 1- İsmet Akman, ilkokul mezunu, 85 yaşında, Van-Merkez. K: 2- Mehmet Baştürk, okur yazar değil, Kasımoğlu Köyü. K: 3- Fulya Baştürk, ilkokul mezunu, 35 yaşında, Van-Merkez. K: 4- Halil Kızıldeniz, ilkokul mezunu, 60 yaşında, Köprüler Köyü. K: 5- Sadi Özmeral, doktora mezunu, 36 yaşında, Van-Merkez. K: 6- Zafer Baştürk, lise mezunu, Van Merkez. K: 7- Kezban Demiray, okur yazar değil, 58 yaşında, Köprüler Köyü. K: 8- Güneş Akman, 58 yaşında, okur yazar değil, Van-Merkez. K: 9- Halit Akman, ilkokul mezunu, 58 yaşında, Van-Merkez. K: 10- Memo Tunçay, 84 yaşında, okur yazar değil, Köprüler Köyü. K: 11- Kenan Demiray, lise mezunu, 37 yaşında, Köprüler Köyü. K: 12- Yüzcül Tarhan, 48 yaşında, ilkokul mezunu, Köprüler Köyü. K: 13- Celalettin Tunçay, 59 yaşında, ilkokul mezunu, Köprüler Köyü. K: 14- Zahir Aydemir, okur yazar değil, 82 yaşında, Köprüler Köyü. K: 15- Necla Akman, 64 yaşında, okur yazar değil, Edremit. K: 16- Vahide Tunçay, 58 yaşında, okur yazar değil, Köprüler Köyü. K: 17- Müzeyyen Göl, 80 yaşında, okur yazar değil, Van-Merkez.